

คำไทยที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤตในกฎหมายตราสามดวง
: กรณีศึกษาเฉพาะพระทำนุและพระธรรมสาตร
Thai words that come from Pali and Sanskrit in three seal law
: A case study of the Phradhamnoon and the thammasastr

อาจารย์ธีร์ พุ่มทับทิม^๑
Mr. Theer Phumthapthim

บทคัดย่อ

บทความนี้กล่าวการวิเคราะห์คำไทยที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต ตามที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กฎหมายตราสามดวงนี้มีทั้งหมด ๒๘ ฉบับ แต่ในบทความนี้นำมาวิเคราะห์เพียง ๒ ฉบับ คือ พระทำนุและพระธรรมสาตรเท่านั้น เพราะในแต่ละฉบับมีการนำภาษาบาลีและสันสกฤตมาใช้เขียนไว้เป็นจำนวนมาก การศึกษาเชิงวิเคราะห์ในที่นี้เป็นการวิเคราะห์ถึงวิธีการเขียนตามภาษาบาลีและสันสกฤตเดิม การเขียนแบบไทยในครั้งอดีตและการเขียนแบบที่นิยมใช้ในปัจจุบัน พร้อมทั้งการให้ความหมาย ส่วนคำที่เป็นไทยแท้หรือมาจากภาษาต่างประเทศอื่น ๆ จะไม่นำมาวิเคราะห์ ในส่วนสุดท้ายนั้นได้สรุปวิธีการเขียนภาษาไทย เฉพาะที่มีความต่างจากการเขียนภาษาไทยในปัจจุบัน ซึ่งจักเป็นประโยชน์ต่อการอ่านกฎหมายตราสามดวง หรือเอกสารเก่าของไทยสมัยอดีตได้เป็นอย่างดี

คำสำคัญ : กฎหมายตราสามดวง, ภาษาบาลี, ภาษาสันสกฤต

Abstract

This article discusses the analysis of Thai words from Pali and Sanskrit languages. As shown in three seal law from the Ayutthaya period to the early Rattanakosin period. This three seal law encompasses a total of 28 issues. But in this article, analyzed for only 2 issues which is Phradhamnoon and Phrathammasastr only, because in each issue a large number of Pali and Sanskrit are used. Analytical study here is an analysis of the methods of writing in Pali and Sanskrit. Thai writing in the past and writing that is used in the present Along with the meaning. The words that are genuine Thai or from other foreign languages are not analyzed. In the last part, we summarize how to write Thai. Only that is different from current Thai writing, which will be useful for reading the three seal law, or old Thai documents of the past as well

Keywords: Three Seal Law, Pali, Sanskrit

๑. บทนำ

กฎหมายตราสามดวงเป็นงานเขียนรวบรวมกฎหมาย ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง พ.ศ.๑๘๙๓ – ๑๙๑๒) ใช้เป็นกฎหมายปกครองบ้านเมืองเรื่อยมา จนกระทั่งถึงปี พ.ศ.๒๓๑๐ หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยา จึงได้มีการรวบรวมและชำระถ้อยความในกฎหมายนี้กันใหม่ แต่เดิมนั้นมีจำนวนมากประมาณ ๓๐ ฉบับ เรียกชื่อตามเนื้อหาที่กล่าวถึง เช่น พระไอยการลักษณะรับฟ้อง พระไอยการลักษณะ

^๑อาจารย์ประจำภาควิชาบาลีสันสกฤต คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Permanent Lecturer in Department of Pali and Sanskrit, Faculty of Buddhism,
Mahachulalongrajavidyalaya University, E-mail. : poom630@gmail.com.

นี้ พระไอยการลักษณะโจร เป็นต้น แต่เมื่อมีการชำระกันใหม่ ได้รวบรวมเป็นฉบับใหญ่ฉบับเดียว โดยมีตราประทับ ๓ ตรา คือ ตราพระราชสีห์ ตราพระคชสีห์ และตราบัวแก้ว จึงเรียกว่า กฎหมายตราสามดวง^๒ จนถึงปัจจุบัน

กฎหมายตราสามดวงถือเป็นหนังสือสำคัญของชาติไทย เพราะได้แสดงถึงตัวบทกฎหมาย ความเป็นมาของจารีตประเพณี ขนบธรรมเนียม วิถีชีวิตของคนไทย จนกลายเป็นมรดกสำคัญของโลกชิ้นหนึ่งที่เกิดจากภูมิปัญญาของมนุษย์ คนไทยที่คิดจะมีส่วนร่วมในการพัฒนาชาติบ้านเมืองจำเป็นต้องอ่าน ไม่ว่าจะเป็นนักกฎหมาย นักประวัติศาสตร์ นักปกครอง นักปราชญ์ราชบัณฑิต ครูอาจารย์ และนิสิตนักศึกษา ต้องควรอ่านอย่างยิ่ง เพราะเป็นแหล่งความรู้ของสังคมไทยอย่างยิ่ง ทำให้มองเห็นรากเหง้าของสังคมไทยนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

แต่ปัญหาในการอ่านกฎหมายตราสามดวงทำให้ยากต่อการอ่านให้เข้าใจได้ง่าย สรุปได้อย่างน้อย ๆ ก็ ๓ ประเด็น คือ

๑. ปัญหาด้านภาษาที่ใช้ เพราะเป็นภาษาไทยสมัยอยุธยาตอนต้นหรือเก่ากว่านั้น และเป็นภาษาไทยที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต เป็นต้น

๒. ปัญหาด้านอักขรวิธี เพราะมีวิธีการเขียนตามเสียงพูด ไม่มีแบบแผนที่ชัดเจน ขึ้นอยู่กับผู้เขียนแต่ละคนจะเขียนแต่ละคำที่ได้ฟังได้ยินมาอย่างไร หรือพลิกเพลงการเขียนเอาเองอย่างไร

๓. ปัญหาด้านลีลาโวหาร เพราะนอกจากคำยากที่ไม่ใช่คำไทยแท้และอักขรวิธีที่ไม่แน่นอนแล้ว การใช้สำนวนโวหารที่คนไทยสมัยนี้ไม่คุ้นเคย เป็นปัญหาที่ทำให้เกิดความเข้าใจผิดหรือไม่ตรงกับ ความหมายเดิมของคนเขียนก็ได้

เนื้อหาสาระในกฎหมายตราสามดวงมีเป็นจำนวน แบ่งออกเป็นหมวดได้ ๒๘ ฉบับ^๓

๑. พระทำนูน (พระราชปรารภ) ว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับศาลและอำนาจศาล

๒. พระธรรมสาตรา ว่าด้วยมูลเหตุที่เกิดคัมภีร์พระธรรมศาสตร์

๓. หลักอินทภาษ ว่าด้วยหลักการพิพากษาคัดสินคดี

๔. พระไอยการลักษณะวิวาท ว่าด้วยการกำหนดเรื่องการวิวาท ตีกัน ทำร้ายกัน และหมิ่นประมาท

๕. พระไอยการลักษณะรับฟ้อง ว่าด้วยการลักษณะการรับฟ้อง ตัดสิน อายุความการฟ้องคดี

๖. พระไอยการกู้หนี้ (กู้หนี้) ว่าด้วยลักษณะการกู้หนี้ การเอาชื่อผู้อื่นไว้ในกรมธรรม์หลายคน

^๒ราชบัณฑิตยสถาน. กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน จัดพิมพ์ตามต้นฉบับหลวง เล่ม ๑ - ๒ จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงประกาศใช้กฎหมายตราสามดวง ครบ ๒๐๐ ปี และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชบรมหาราชทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี. (กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐), หน้า ๑-๒.

^๓สรุปเนื้อหาสาระอ้างอิงใน คณะกรรมการกฤษฎีกา, สำนักงาน. “พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : พระบิดาแห่ง กฎหมายมหาชน (องค์ผู้ให้กำเนิดสถาบันที่ปรีชาราชการแผ่นดินและปฏิรูประบบกฎหมายไทย)” หนังสือ ๑๒๐ เคา์นซิลออฟสเตตจากที่ปรีชาราชการแผ่นดินมาเป็นคณะกรรมการกฤษฎีกา พ.ศ. ๒๔๑๗-พ.ศ. ๒๕๓๗. (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, ๒๕๔๗).

๗. พระโอยการลักษณมรดก ว่าด้วยวิธีแบ่งมรดกและการทำพินัยกรรมตามที่อยู่อาศัยต้องการ
๘. พระโอยการลักษณอุธร ว่าด้วยการกำหนดลักษณะการอุทธรณ์คดีความ
๙. พระโอยการลักษณตระลาการ ว่าด้วยลักษณะของผู้จะเป็นตุลาการ
๑๐. พระโอยการลักษณผัวเมีย ว่าด้วยการสมรสตามกฎหมาย และลำดับชั้นของเมีย
๑๑. พระโอยการลักษณภยาน ว่าด้วยการฟ้องพยาน และการกำหนดผู้จะมาเป็นพยาน
๑๒. พระโอยการลักษณโจร ว่าด้วยการแบ่งลักษณะของโจร และการกระทำความผิดของโจร
๑๓. พระโอยการลักษณโจร ว่าด้วยการกำหนดโทษของโจรผู้ลักพาลูกเมียและการให้ความช่วยเหลือโจร
๑๔. พระโอยการโทษ ว่าด้วยการกำหนดประเภทของโทษ
๑๕. พระโอยการกระบดศึก (พระโอยการกระบดศึก) ว่าด้วยการกำหนดโทษผู้คิดกบฏ
๑๖. กฎพระสงฆ์ ว่าด้วยการกำหนดโทษและวางกรอบให้พระภิกษุสงฆ์สามเณรปฏิบัติตามพระธรรมวินัย
๑๗. พระราชบัญญัติ ว่าด้วยการกำหนดลักษณะการออกกฎหมายวินัยคดี
๑๘. พระโอยการนาทหารหัวเมือง ว่าด้วยการกำหนดศักดินาทหารทั่วไป
๑๙. พระโอยการลักษณพิสูท ว่าด้วยการพิจารณาคดีความโดยใช้ความเชื่อเป็นตัวช่วยพิสูจนคดี
๒๐. กฎมณเฑียรบาล ว่าด้วยกฎหมายส่วนพระองค์
๒๑. พระโอยการตำแหน่งนาพลเรือน ว่าด้วยการกำหนดศักดินาฝ่ายพลเรือน
๒๒. พระโอยการอาญาหลวง ว่าด้วยการกำหนดลักษณะความผิดสำคัญและสถานโทษหนักเบา
๒๓. พระโอยการอาญาราษฎร ว่าด้วยการชำระคดีโดยกำหนดเวลาให้ชัดเจน
๒๔. พระโอยการเบตเสจร ว่าด้วยการรวมกฎหมายทั้งสิ้น ๑๒ ลักษณะ
๒๕. พระราชกำหนดใหม่ ว่าด้วยการเสด็จพระราชดำเนิน การเสพสุรา เล่น เบี้ยบ่อน ไพร์ฟอง กล่าวโทษมูลนาย ค่าธรรมเนียมต่อและซ่อมสำเนา โทษเลกลบหนิราชการการ จับผู้ร้ายลัก พระพุทธรูป การบวช การลักพาทาส เป็นต้น
๒๖. พระราชกำหนดเก่า ว่าด้วยการพิจารณาอรรถคดีต่าง ๆ ชำระใหม่ จ.ศ. ๑๑๖๖ และว่าด้วย บทอาญาหลวง ๑๓๐ มาตรา บทอาญาราษฎร์ ๒๐ มาตรา ว่าด้วยเรื่อง ค่าที่นังความผู้ร้ายหัว เมืองและบุตรภริยาผู้ร้าย ห้ามอย่าให้จำเลยยื่นฟ้องหาอาญาอุทธรณ์ เป็นต้น
๒๗. พระโอยการพรมศักดิ์ ว่าด้วยเบี้ยปรับตามศักดินา
๒๘. พระโอยการบานฉนาก ว่าด้วยการกำหนดว่าลูกที่ได้จากการสมรสของชายทหาร หรือหญิงทหาร จะอยู่ในความดูแลของใคร

คำไทยที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤตในแต่ละหมวดมีอยู่เป็นจำนวนมาก ในบทความนี้นำเสนอเป็นกรณีศึกษาเฉพาะคำที่แผลงมาจากบาลีและสันสกฤตเพียง ๒ หมวด คือ หมวดพระทำนูน (พระราชปรารภ) และ หมวดพระธรรมสาตร เท่านั้น เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิเคราะห์คำศัพท์ที่ใช้ในภาษาไทยเบื้องต้น

๒. คำไทยที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤตในกฎหมายตราสามดวง

หมวดพระทำนูนนี้ เริ่มด้วยประกาศพระราชปรารภที่ทรงเห็นข้อความที่ว่า “ชายหาผิคมได้หญิงขอหย่า ท่านว่า เป็นหญิงหย่าชายหย่าได้...” มีความพินเพื่อนวิปริต ด้วยคนโลภหลงหาความละเอียดแก่บาปมิได้ ดัดแปลงแต่งตามชอบใจไว้พิพากษาให้เสียยุติธรรม จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพหูละองธุลีพระบาท จำนวน ๑๑ คน ชำระพระราชกำหนดกฎหมายที่มีอยู่ แล้วรวบรวมตราเป็นกฎหมายตราสามดวงมีทั้งสิ้น ๒๘ ฉบับ^๔ ในการพิมพ์กฎหมายตราสามดวงเดิมนั้นทำเป็นฉบับหลวง ๓ ฉบับ เป็นตัวเขียนฝีมือพระอาลักษณ์ รวมฉบับละ ๔๑ เล่ม ทุกเล่มต้องปิดตราพระราชสีห์ ตราพระคชสีห์ และตราบัวแก้ว เป็นสำคัญทุกเล่ม โดยแยกเก็บดังนี้

ฉบับที่ ๑ เก็บไว้ใกล้พระองค์ (รัชกาลที่ ๑)

ฉบับที่ ๒ เก็บไว้ที่หอหลวง

ฉบับที่ ๓ เก็บไว้ที่ศาลหลวง

พร้อมทรงกำกับไว้ในท้ายพระราชปรารภว่า หากมีการอ้างอิงตัวบทกฎหมายเพื่อพิจารณาพิพากษาคดี หากกฎหมายที่นำมาอ้างไม่มีตราสามดวงนี้ อย่าให้ผู้ใดเชื่อฟังเป็นอันขาด^๕ ตราสามดวงเป็นตราประจำตำแหน่งสำคัญ ได้แก่ ตราพระราชสีห์ ประจำตำแหน่งสมุหนายก ตราพระคชสีห์ ประจำตำแหน่งสมุหกลาโหม และตราบัวแก้ว ประจำตำแหน่งกรมพระคลัง

เดิมกฎหมายตราสามดวงฉบับหลวงมี ๓ ชุด จำนวน ๑๒๓ เล่ม แต่ในปัจจุบัน เหลืออยู่เพียง ๗๙ เล่ม เก็บไว้ที่กระทรวงยุติธรรม ๓๗ เล่ม หอสมุดแห่งชาติ ๔๒ เล่ม ส่วนอีก ๔๔ เล่ม ไม่ทราบว่าจะหายไปด้วยประการใด ส่วนที่ขาดหายไปนั้น คือ พระไอยการพรหมศักดิ์ และพระไอยการทาส ซึ่งยังคงปรากฏแต่ในฉบับรองทรงเท่านั้น^๖ ซึ่งถ้าสูญหายไปก็น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง

กล่าวเฉพาะคำภาษาบาลีและสันสกฤตที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงนั้น บางคำนำมาใช้โดยไม่เปลี่ยนรูปคำและเสียงที่อ่าน แต่บางคำก็เปลี่ยนหรือแปลงเป็นคำแบบไทยหรือออกเสียงแบบไทย ถึงกระนั้นก็สามารถมองเห็นถึงรากคำของบาลีและสันสกฤตได้ ในที่นี้จะนำเสนอคำภาษาบาลีและสันสกฤตที่ปรากฏในภาษาไทยในลักษณะเชิงวิเคราะห์ ดังนี้

๓. พระทำนูน (ประกาศพระราชปรารภ)

^๔เล่มเดียวกัน, หน้า ๑-๓.

^๕ทองใบ แท่นมณี. พจนานุกรมพจนานุกรมในกฎหมายสามตรา. (เพชรบุรี : บริษัทเพชรภูมิการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐.

^๖พระยาศรีสุนทรโวหาร. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๐๐), หน้า ๕๗ - ๖๗.

คำว่า “ทำนูน” เขียนตามเสียงพูด ตามรูปศัพท์เขียนแบบที่นิยมในปัจจุบัน คือ “ธรรมนูน” หมายถึง กฎหมายที่จัดระเบียบองค์กร^๗ เป็นคำมาจากภาษาสันสกฤตว่า ธรรม^๘ ไทยเพิ่มเสียง “ร” อีกหนึ่งตัว จึงได้รูปแบบไทยเป็น ธรรม และ มนุ^๙ ภาษาไทยออกเสียงยาวเป็น มนู หมายถึง ชื่อพระผู้สร้างมนุษยชาติและปกครองโลก มี ๑๔ องค์ เรียงกันเป็นยุค ๆ ไป^{๑๐} ในพระทำนูนได้ว่าเรื่องประกาศพระราชปราชญ์ โดยกล่าวถึงอำนาจของศาลและการพิพากษา เมื่อพิจารณาถึงคำไทยที่ใช้ในพระทำนูน พบคำไทยแผลงคำมาจากภาษาบาลีและสันสกฤตที่น่าวิเคราะห์ถึงวิธีการเขียน และความหมายของคำ จำนวน ๑๓ คำ ดังนี้

๑. ศุภมัตต มาจากภาษาสันสกฤต แยกคำเป็น ศุภ^{๑๑} (งาม, โชคดี)- อสตุ^{๑๒} (งมี) มาจาก อส ธาตุ + ตฺ ปัญญามีวิภक्ति แผลง ส เป็น ศ แผลง ต เป็น ด จึงได้รูป ศุภมัตต ปัจจุบันนิยมเขียนว่า ศุภมัตต^{๑๓} มีความหมายว่า ขอความดีความงามจงมี

๒. มุสิกะสังวัจระมาฆะมาศ มีความหมายว่า ปีหนู (ขวด) เดือนมาฆะ วิเคราะห์ศัพท์ได้ว่า

- มุสิกะ มาจากภาษาบาลีว่า มุสิก^{๑๔} สันสกฤตใช้คำว่า มุชิก^{๑๕} แปลว่า หนู (ไทยว่า ขวด)
- สังวัจระ มาจากภาษาบาลีว่า สวัจระ^{๑๖} สันสกฤตใช้คำว่า สวัตสร^{๑๗} แปลว่า ปี
- มาฆะ มาจากภาษาบาลีและสันสกฤตว่า มาฆ^{๑๘} เป็นชื่อเดือนที่มองเห็นกลุ่มดาวเป็นรูปงอนไทรรูปลิง, เขียววัว, งูตัวผู้ ขึ้นอยู่กับคนมองว่าจินตนาการเป็นอย่างไร คนไทยก็นับเป็นเดือนที่ ๓ ของปี
- มาศ มาจากภาษาบาลีและสันสกฤตว่า มาส^{๑๙} แผลง ส เป็น ศ คำว่า มาศ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า ทอง, กำมะถัน^{๒๐} ซึ่งไม่ตรงกับความหมายในที่นี้

^๗ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔. (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖), หน้า ๕๕๔.

^๘ร้อยเอก หลวงบรรพตธรรมรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน. (กรุงเทพฯ : ไสยการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๕๕๕.

^๙เล่มเดียวกัน, หน้า ๙๐๗.

^{๑๐}ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๘๓๓.

^{๑๑}ร้อยเอก หลวงบรรพตธรรมรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๑๑๔๑.

^{๑๒}จำลอง สารพัดนึก. ดร. ไวยากรณ์สันสกฤต. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖๒.

^{๑๓}ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๑๑๔๗.

^{๑๔}จันทบูรินฤนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗, หน้า ๖๒๕.

^{๑๕}เล่มเดียวกัน.

^{๑๖}เล่มเดียวกัน, หน้า ๗๔๕.

^{๑๗}เล่มเดียวกัน.

^{๑๘}เล่มเดียวกัน, หน้า ๖๑๑.

^{๑๙}เล่มเดียวกัน, หน้า ๖๑๖.

^{๒๐}ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๙๐๕.

๓. ศุภะปักขย ตามรูปศัพท์มาจากภาษาสันสกฤตว่า ศุภ (สุข) ปักข (๒) แต่ออกเสียงอ่านคล้ายภาษาบาลีว่า สุขกปักข ๒๒ ไทยนำรูปคำสันสกฤตมาใช้ โดยตัด “ล” และเพิ่ม “ย” เข้ามา ปัจจุบันนิยมเขียนว่า ศุภปักข ๒๓ หมายถึง เวลาข้างขึ้น

๔. ดุษฎี ภาษาบาลีและสันสกฤตใช้ว่า ดิถี ๒๔ แปลงเป็นไทยด้วยการแปลง “ต” เป็น “ด” ลบ “อิ” ออก แล้วเพิ่ม “ฤษ” เข้ามาแทน ที่ละเสียง อิ ที่ ติ เป็น อี ปัจจุบันนิยมเขียนว่า ดิถี ๒๕ มีความหมายว่า วันตามจันทรคติ แต่โดยทั่วไปเข้าใจความหมายว่า “ค่ำ”

๕. อักษนิท มีความหมายว่า ไม่แตกทำลาย, ไม่เคยถูกทำลาย ศัพท์นี้แผลงมาจากภาษาบาลีและสันสกฤต ภาษาสันสกฤตใช้ว่า อกนิษฐ ๒๖ ไทยเขียนคำหน้าเป็นเสียงหนัก ใส่ไม้หันอากาศ แล้วใช้ ก เป็นตัวสะกด เพิ่ม ข เข้ามา ลบ ษ ออก แผลง ฐ เป็น ต ส่วนภาษาบาลีใช้ว่า อกนิฐ ๒๗ ปัจจุบันนิยมเขียนว่า อกนิษฐ ๒๘ มีความหมายว่า รูปพรหมชั้นสูงสุดในพรหม ๑๖ ชั้น

๖. กรรณา, กัรรณา, กรัรรณา ภาษาบาลีและสันสกฤตใช้ว่า กรรณา ๒๙ ไทยโบราณแผลงเป็น กรรณา, กัรรณา, กรัรรณา ดังกล่าว ปัจจุบันนิยมเขียนว่า กรรณา ๓๐ มีความหมายว่า ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์

๗. ปฤกษา ภาษาสันสกฤตใช้ว่า ปรีกษา ๓๑ ไทยแผลง “รี” เป็น “ฤ” ปัจจุบันนิยมเขียนว่า ปรีกษา ๓๒ ใช้ในความหมายว่า ทารุณ, ขอความเป็นแนะนำ เป็นต้น

๘. สุธาสินาท มีความหมายว่า เสียงบันลือของสิงห์ตัวกล้า ใช้สัมผัสกับสำนวนโวหารว่า “โองการมานพระบันฑูลสุธาสินาท” วิเคราะห์คำศัพท์ได้ดังนี้

-โองการ มีความหมายว่า คำประกาศของพระเจ้าแผ่นดิน, คำศักดิ์สิทธิ์ ๓๓ ภาษาสันสกฤตใช้ว่า โอม ๓๔ เป็นคำศักดิ์สิทธิ์ของพราหมณ์ ย่อมาจาก อ + อุ + ม อ คือ พระศิวะ อุ คือ พระวิष्ณู ม คือ พระพรหม ๓๕ รวมเสียงกันเป็น โอม ส่วนคำว่า การ แปลว่า การกระทำ ๓๖ เป็นทั้งภาษาบาลีและสันสกฤต

๒๑ จันทบุรีนนทนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๘๓๙.

๒๒ เล่มเดียวกัน.

๒๓ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๑๑๔๖.

๒๔ จันทบุรีนนทนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๓๓๕.

๒๕ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๔๓๕.

๒๖ จันทบุรีนนทนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๒.

๒๗ เล่มเดียวกัน.

๒๘ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๑๓๒๐.

๒๙ จันทบุรีนนทนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๒๑๕.

๓๐ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๗๐.

๓๑ ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๗๒๑.

๓๒ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๖๗๓.

๓๓ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยอยุธยา ลิลิตโองการแช่งน้ำ. (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑.

-**มาน** มาจากภาษาเขมร มีความหมายว่า มี แต่ก็มีความหมายอื่นอีกแต่ไม่ใช่ภาษาเขมร เช่น ชื่อโรคจำพวกหนึ่ง เกิดได้หลายสาเหตุ, ความถือตัว, ใจ, ดวงใจ, ตั้งท้อง เช่น มานลูก^{๓๗} เป็นต้น

-**บันทูล** มาจากภาษาเขมร มีความหมายว่า ทำให้ทูล, ทำให้บอกกล่าว ไทยใช้ในความหมายว่า คำสั่ง ปัจจุบันเขียนเป็น บัณฑูร^{๓๘} ภาษาบาลีใช้ว่า ปณฺฑ^{๓๙} ส่วนสันสกฤตใช้ว่า ปาณฺฑ^{๔๐} มีความหมายว่า เหลืองแก่, แดงอ่อน, ขาว ไทยแผลง ป เป็น บ ที่มะ อุ ที่ ๆ เป็น อุ ลง ร ปัจจัย สำเร็จรูปเป็น บัณฑูร

-**สุร** ภาษาบาลีและสันสกฤตใช้ว่า สุร^{๔๑}, สุร^{๔๒} และภาษาสันสกฤตใช้ว่า ศุร^{๔๓} ก็มี แปลว่า กล้า

-**สิงห** ภาษาบาลีใช้ว่า สิง^{๔๔} ภาษาสันสกฤตใช้ว่า สิง^{๔๕} หมายถึง สิงห์ หรือ ราชสีห์ แปลง นิคคหิตที่ อี เป็น ง ได้รูปเป็น สิงห ปัจจุบันนิยมเขียนว่า สิงห์^{๔๖} เรียกว่า ราชสีห์ ก็มี

-**นาท** มาจากภาษาบาลีและสันสกฤตว่า นาท^{๔๗} มีความหมายว่า บันลือ, เสียงร้อง

๙. โลกย ภาษาสันสกฤตใช้ว่า เลากย^{๔๘} ภาษาบาลีใช้ว่า โลกีย^{๔๙} ปัจจุบันไทยนิยมเขียนว่า โลกียะ, โลกีย^{๕๐} มีความหมายว่า เกี่ยวกับโลก, ทางโลก, ธรรมดาโลก

๑๐. บรรพชิตบริษัษย แยกออกเป็น ๒ คำ คือ บรรพชิต และ บริษัษย ภาษาสันสกฤตใช้ว่า พรพชิต^{๕๑} และ ปริษทุ^{๕๒} มีความหมายว่า พวกบรรพชิต ในภาษาบาลีใช้ว่า ปพพชิต^{๕๓} คำว่า บริษัษย ไทย

^{๓๔} ร้อยเอก หลวงบรรพตธรรมรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๒๐๐.

^{๓๕} เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๐๐.

^{๓๖} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และ ศ.พิเศษ ดร.จำลอง สารพัดนึก. พจนานุกรมบาลี-ไทย. (กรุงเทพฯ : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๗.

^{๓๗} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๘๕๗.

^{๓๘} เล่มเดียวกัน, หน้า ๖๑๖.

^{๓๙} จันทบูรินธนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๔๖๒.

^{๔๐} เล่มเดียวกัน.

^{๔๑} ด.นาคะประทีป. อภิธานปทีปิกา และ อภิธานปทีปิกาสูจิ. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิบาลวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๙๐๗.

^{๔๒} เล่มเดียวกัน, หน้า ๙๑๒.

^{๔๓} ร้อยเอก หลวงบรรพตธรรมรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๑๑๔๔.

^{๔๔} จันทบูรินธนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๘๓๘.

^{๔๕} ร้อยเอก หลวงบรรพตธรรมรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๑๒๔๔.

^{๔๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๑๑๙๒.

^{๔๗} จันทบูรินธนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๓๙๕.

^{๔๘} เล่มเดียวกัน, หน้า ๖๖๕.

^{๔๙} เล่มเดียวกัน.

^{๕๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๑๐๑๙.

^{๕๑} ร้อยเอก หลวงบรรพตธรรมรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๘๓๑.

แผลง “ป” เป็น “บ” เพิ่ม “ร” เข้าที่ “บร” แผลง “ว” เป็น “พ” ลบ “ร” หลัง วร” ลบ “ท” ที่ “ชท” เพิ่มขึ้น เข้ามา ปัจจุบันนิยมเขียนว่า บรรพชิตบริษัท

๑๑. ฆราวาสบริษัท แยกออกเป็น ๒ คำ คือ ฆราวาส และ บริษัท คำว่า ฆราวาส^{๕๔} มาจากภาษาบาลี ในภาษาสันสกฤตใช้คำว่า คฤหัสถ์^{๕๕} ส่วนคำว่า บริษัท ภาษาสันสกฤตใช้ว่า บริษัท^{๕๖} มีความหมายว่า พวกฆราวาส (ชาวบ้าน) ปัจจุบันนิยมเขียนว่า ฆราวาสบริษัท

๑๒. อายุศม ภาษาสันสกฤตใช้ว่า อายุศ หรือ อายุษย์^{๕๗} มีความหมายว่า ผู้มีอายุ ไทยแผลง ส หรือ ช เป็น ศ และเพิ่ม ม เข้ามา แต่ไม่อ่านออกเสียง ภาษาบาลีใช้ว่า อายุสมนตุ (แจกแจงเป็น อายุสมา, อายุสมา) คำว่า อายุศม ในกฎหมายลักษณะโจรใช้ว่า อายุษม์ และในกฎหมายเบ็ดเสร็จใช้ว่า อายุศม์

๑๓. ทุกขราช แยกออกเป็น ๒ คำ คือ ทุกข และ ราช คำว่า ทุกข ภาษาบาลีใช้ว่า ทุกข ในภาษาสันสกฤตใช้ว่า “ทุษ”^{๕๘} ส่วนคำว่า ราช เป็นคำเขียนตามเสียงพูดแผลงมาจากภาษาสันสกฤตว่า “ราชฏร”^{๕๙} คำว่า ราช นี้ ตรงกับเสียงบาลีว่า ราช^{๖๐} ภาษาสันสกฤตใช้ว่า ราชน^{๖๑} หมายถึง พระราชา แต่คำว่า ทุกขราช มีความหมายว่า ทุกข์ของราชฏร

๔. พระธรรมศาสตร์

คำว่า “ศาสตร์” ปัจจุบันนิยมเขียนเป็น ศาสตร-, ศาสตร์^{๖๒} ภาษาสันสกฤตใช้ว่า ศาสตร^{๖๓} คำว่า ธรรมศาสตร์ ปัจจุบันนิยมเขียนว่า ธรรมศาสตร์^{๖๔} การวิเคราะห์คำไทยที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤตในกฎหมายหมวดนี้ จะวิเคราะห์เฉพาะคำที่เข้าใจยากสำหรับผู้ไม่มีความรู้ในภาษาบาลีและสันสกฤต ส่วนคำใดที่คนไทยทั่วไปอ่านแล้วพอจะเดาความหมายได้ ก็จะไม่นำมาวิเคราะห์ในที่นี้ เพราะคำที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤตบางคำนั้น แม้จะมองดูจะเข้าใจง่าย แต่ก็มีความหมายเปลี่ยนไปจากความหมายเดิม ในที่นี้จะวิเคราะห์ทั้งหมด ๓๙ ศัพท์ ดังนี้

^{๕๒} เล่มเดียวกัน, หน้า ๗๑๙.

^{๕๓} จันทบูรินฤนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๔๗๕.

^{๕๔} เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๘๑.

^{๕๕} ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๓๖๑.

^{๕๖} เล่มเดียวกัน, อ้างแล้ว.

^{๕๗} เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๒๘.

^{๕๘} จันทบูรินฤนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๓๖๓.

^{๕๙} ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๙๗๙.

^{๖๐} ต.นาคะประทีป. อภิธานปฐพีปิกา และ อภิธานปฐพีปิกาสุจิ, หน้า ๗๕๑.

^{๖๑} ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๙๗๔.

^{๖๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๑๑๔๒.

^{๖๓} เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๑๓๐.

^{๖๔} เล่มเดียวกัน, หน้า ๕๙๘.

๑. **ปถมกัลป์** แยกออกเป็น ๒ คำ คือ ปถม และ กัลป์ ภาษาสันสกฤตใช้ว่า ปฺรธม^{๖๕} และ กल्प^{๖๖} ภาษาบาลีใช้ว่า ปฐม^{๖๗} และ กปป์^{๖๘} รูปคำ ปถมกัลป์ แผลงมาจากภาษาสันสกฤต ไทยลบ “ร” ออกไป ปัจจุบันนิยมเขียนว่า ปฐมกัลป์ หรือ ปฐมกัปป์

๒. **จักรวาล** ภาษาสันสกฤตใช้ว่า จกฺรวาล^{๖๙} ภาษาบาลีใช้ จกฺกวาล และ จกฺกฺวาฬ^{๗๐} ปัจจุบันนิยมเขียนเป็น “จักรวาล” มีนิยามว่า “น. ปริณทล, ประชุม, หมู่, เทือกเขาในนิยาย เป็นกำแพงล้อมรอบโลกและเป็นเขตกันแสงสว่างกับความมืด, บริเวณโดยรอบของโลก, ทั่วโลกร^{๗๑} ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานบอกว่าทั้งภาษาบาลีและสันสกฤตใช้ว่า จกฺกวาล^{๗๒} ซึ่งไม่น่าจะถูกทั้งหมด เพราะคำว่า จกฺก ในภาษาสันสกฤตใช้ว่า จกฺร ตัว “ล” กับ “ฬ” สามารถอาเทศแทนกันได้ ไทยโบราณนิยมใช้ “ฬ” แต่ปัจจุบันนิยมใช้ “ล”

๓. **สัตะปะริภันฑะบรรพต** แยกออกเป็น ๓ คำ คือ สัตตะ - ปะริภันฑะ - บรรพต เขียนตามรูปคำภาษาบาลีว่า สตต - ปริภณฺฑ - ปพฺพต วิเคราะห์การแผลงคำมาเป็นภาษาไทยได้ดังนี้

-**สัตะ** ภาษาบาลีใช้ว่า สตต^{๗๓} ภาษาสันสกฤตใช้ว่า สปฺต และ สปฺตฺน^{๗๔} ไทยกร่อนเสียงตัวสะกดเหลือ “ต” ตัวเดียว ปัจจุบันนิยมเขียนว่า สัตตะ^{๗๕} แปลว่า เจ็ด

-**ปะริภันฑะ** ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตใช้ว่า ปริภณฺฑ^{๗๖} แต่ไทยได้แผลงเสียง “ฑ” เป็น “ท” ปัจจุบันนิยมเขียนว่า บริภณฺฑ^{๗๗} ในที่นี้มีความหมายว่า สิ่งแวดล้อม

-**บรรพต** ภาษาสันสกฤตใช้ว่า ปฺรวต และ ปฺรวต^{๗๘} ไทยแผลงคำโดยเพิ่ม “ร” ขึ้นมาอีกหนึ่งตัว และแผลง “ว” เป็น “พ”

^{๖๕} ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย). สัสกฤต-ไท-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๘๑๓.

^{๖๖} เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๓๕.

^{๖๗} ต.นาคะประทีป. อภิธานปฐพีปิกา และ อภิธานปฐพีปิกาสุจิ, หน้า ๕๙๐.

^{๖๘} เล่มเดียวกัน, หน้า ๓๓๓.

^{๖๙} ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย). สัสกฤต-ไท-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๓๘๗.

^{๗๐} พระอุตรครณาธิการ (ขวินทร์ สระคำ) และ ศ.พิเศษ ดร.จำลอง สารพัดนึก. พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๑๙๕.

^{๗๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๓๐๙.

^{๗๒} เล่มเดียวกัน.

^{๗๓} ต.นาคะประทีป. อภิธานปฐพีปิกา และ อภิธานปฐพีปิกาสุจิ, หน้า ๘๔๓.

^{๗๔} ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย). สัสกฤต-ไท-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๑๒๐๓.

^{๗๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๑๒๐๔.

^{๗๖} พระอุตรครณาธิการ (ขวินทร์ สระคำ) และ ศ.พิเศษ ดร.จำลอง สารพัดนึก. พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๓๔๐.

^{๗๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๖๕๔.

^{๗๘} ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย). สัสกฤต-ไท-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๗๒๖.

คำว่า สัตะปริภณทะบรรพต มีความหมายว่า ภูเขาที่มีภูเขาแวดล้อม ๗ ชั้น สูงลดหลั่นกันลงมา ตามลำดับชื่อภูเขาชั้นในที่สุดจากเขาพระสุเมรุออกมา คือ ยุคนธร อิลินธร กรวิก สุทิสสนะ เนมินธร วินตกะ อัสกัณ ระหว่างภูเขาแต่ละชั้นมีทะเลสีทันดรคั่น^{๗๙} ปัจจุบันนิยมเขียนว่า สัตปริภณทบรรพต

๔. ศิริสะพฤกษ ภาษาสันสกฤตใช้คำว่า ศิริษ^{๘๐} และ วฤกษ^{๘๑} แผลงใช้เป็นคำไทยตามรูปที่เห็น มีความหมายว่า ต้นชึก, ไม้ชึก มักเรียกว่า ต้นก้ามปู หรือต้นจามจุรีแดง^{๘๒} ส่วนภาษาบาลีใช้ว่า สิริส^{๘๓} และ รุกษ^{๘๔} มีความหมายว่า ต้นชึก เหมือนกัน

๕. กรรมพฤกษ ภาษาสันสกฤตใช้ว่า กลป^{๘๕} และ วฤกษ^{๘๖} ไทยโบราณเขียนตามเสียงหรือตามความถนัดของผู้เขียนเป็น กัมพฤกษ, กรรมพฤกษ ปัจจุบันนิยมเขียนว่า กัลปพฤกษ^{๘๗} มีความหมายว่า ต้นไม้ประจำอูตรกุรุทวีป แต่ไทยให้ความหมายว่า ต้นไม้ที่มีมากทางภาคอีสานและภาคเหนือ ดอกสีชมพูอ่อน ออกเป็นช่อในระหว่างกิ่งใบหรือผลิใบใหม่ ฝักมีขนนุ่ม^{๘๘} ในภาษาบาลีใช้ว่า กปป^{๘๙} และ รุกษ^{๙๐}

๖. อะมระโคยานะ ภาษาบาลีใช้คำว่า อมรโคยาน มีรูปวิเคราะห์ได้ดังนี้ อมร^{๙๑} แปลว่า ไม่ตาย, เทวดา, โค^{๙๒} แปลว่า วัว, แผ่นดิน, พระอาทิตย์ และ ยาน^{๙๓} แปลว่า เครื่องพาไป, พาหนะ

ในกฎหมายตราสามดวงเขียนว่า อะมระ เพื่อไม่ต้องการให้อ่านว่า อม ส่วนคำว่า ญาณะ เป็นการเขียนตามความเคยชินของผู้เขียน แต่เจตนารมณ์ก็คือ ยาน นั่นเอง ปัจจุบันนิยมเขียนว่า อมรโคยาน ทวีป^{๙๔} เป็นชื่อของทวีปใหญ่อยู่ทางทิศตะวันตกของเขาสุเมรุ

๗. ขมพูทวีป ภาษาสันสกฤตเขียนใช้ว่า ขมพูทวีป^{๙๕} ส่วนภาษาบาลีใช้ว่า ขมพูทีป^{๙๖} หมายถึงประเทศอินเดียสมัยโบราณ สมัยก่อนไทยแผลงตัว “พ” เป็น “ภ” ปัจจุบันนิยมเขียนว่า ขมพูทวีป^{๙๗} เป็นรูปคำเดียวกับภาษาสันสกฤต

^{๗๙}ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๑๒๐๔.

^{๘๐}ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๑๑๓๓.

^{๘๑}เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๐๘๖.

^{๘๒}ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๓๑๗.

^{๘๓}ต.นาคะประทีป. อภิธานปฐพีปิการ และ อภิธานปฐพีปิการสุจิ, หน้า ๘๘๙.

^{๘๔}เล่มเดียวกัน, หน้า ๗๕๕.

^{๘๕}อ้างแล้ว.

^{๘๖}อ้างแล้ว.

^{๘๗}ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๑๐๘.

^{๘๘}เล่มเดียวกัน.

^{๘๙}อ้างแล้ว.

^{๙๐}อ้างแล้ว.

^{๙๑}ต.นาคะประทีป. อภิธานปฐพีปิการ และ อภิธานปฐพีปิการสุจิ, หน้า ๒๓๖.

^{๙๒}เล่มเดียวกัน, หน้า ๔๐๘.

^{๙๓}เล่มเดียวกัน. หน้า ๗๓๙.

^{๙๔}ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๑๓๗๕.

๘. **อสุระพิภพ** ภาษาบาลีและสันสกฤตใช้ว่า อสุร^{๙๘} และ วิภว^{๙๙} ใช้รูปศัพท์ อสุร^{๑๐๐} ก็มี ไทยเขียนยืมเสียง อสุร เป็น อสุระ และแผลงเสียง “ว” เป็น “พ” ปัจจุบันนิยมเขียนว่า อสุรพิภพ, อสุรพิภพ

๙. **ปาริชาติ** ภาษาสันสกฤตเขียนใช้ว่า ปาริชาติ^{๑๐๑} ภาษาบาลีใช้ว่า ปาริจนตต, ปาริชาติ และรูปศัพท์ ปาริจนตตก และ ปาริชาติก^{๑๐๒} ก็มีใช้ ไทยซ้อน “ก” เข้ามาท้าย “ปาริ” ปัจจุบันนิยมเขียนว่า ปาริชาติ และ ปาริฉัตร^{๑๐๓} มีความหมายว่า ต้นไม้สวรรค์ในสวนของพระอินทร์เหมือนกัน

๑๐. **ดาวดึงษสวรรค์** รูปศัพท์น่าจะแผลงมาจากทั้งภาษาบาลีและสันสกฤต วิเคราะห์ได้ดังนี้

-**ดาวดึงษ** ภาษาบาลีใช้ว่า ดาวตีส^{๑๐๔} ภาษาสันสกฤตใช้ว่า ตริยสตรีสต^{๑๐๕} ไทยแผลง “ต” เป็น “ด” “ี” ตามหลักภาษาบาลีต้องแปลงเสียงเป็น “อิง” แต่ไทยคงรูป “ี” ไว้ตามเดิมและเพิ่ม “ง” เข้ามาอีก และแผลงเสียง “ส” เป็น “ษ” เพิ่มสระอาเข้ามา ปัจจุบันนิยมเขียนว่า ดาวตีส^{๑๐๖} หมายถึง สวรรค์ชั้นที่ ๒ แห่งสวรรค์ ๖ ชั้น มีพระอินทร์เป็นใหญ่ในชั้นนี้

-**สวรรค์** ภาษาสันสกฤตใช้ว่า สวรรค^{๑๐๗} ไทยแผลงเสียงโดยเพิ่ม “ร” เข้ามาอีกหนึ่งตัว ภาษาบาลีใช้ว่า สคค^{๑๐๘} ปัจจุบันนิยมเขียนว่า สวรรค^{๑๐๙} มีความหมายว่า โลกของเทวดา

๑๑. **สถูปนิมิต** ภาษาสันสกฤตใช้ว่า สัมภูยา^{๑๑๐} และ นิमितต^{๑๑๑} ภาษาบาลีใช้ว่า สณฺญา^{๑๑๒} และ นิमितต^{๑๑๓} คำว่า สัมภูยา และ สณฺญา^{๑๑๔} แปลว่า ความหมายรู้, จำ, สำคัญ ส่วนคำว่า นิमितต

^{๙๘} ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๕๓๒.

^{๙๙} ต.นาคะประทีป. อภิธานปฐพีปิกา และ อภิธานปฐพีปิกาสุจิ, หน้า ๔๔๓.

^{๑๐๐} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๓๕๘.

^{๑๐๑} จันทบุรินทร์ณาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๑๐๑.

^{๑๐๒} เล่มเดียวกัน, หน้า ๗๑๓.

^{๑๐๓} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สรรค์คำ) และ ศ.พิเศษ ดร.จำลอง สารพัดนึก. พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๗๓.

^{๑๐๔} ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๗๔๒.

^{๑๐๕} ต.นาคะประทีป. อภิธานปฐพีปิกา และ อภิธานปฐพีปิกาสุจิ, หน้า ๖๒๓.

^{๑๐๖} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๗๔๓.

^{๑๐๗} จันทบุรินทร์ณาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๓๓๒.

^{๑๐๘} เล่มเดียวกัน.

^{๑๐๙} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๔๓๒.

^{๑๑๐} ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๑๒๙๖.

^{๑๑๑} ต.นาคะประทีป. อภิธานปฐพีปิกา และ อภิธานปฐพีปิกาสุจิ, หน้า ๘๓๕.

^{๑๑๒} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๑๑๘๔.

^{๑๑๓} จันทบุรินทร์ณาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๗๖๔.

^{๑๑๔} ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๖๔๘.

^{๑๑๕} ต.นาคะประทีป. อภิธานปฐพีปิกา และ อภิธานปฐพีปิกาสุจิ, หน้า ๘๔๑.

^{๑๑๖} เล่มเดียวกัน, หน้า ๕๖๗.

แปลว่า กำหนด, เค้เงา, เครื่องหมาย^{๑๑๕} ไทยลด “ญ” ลดหนึ่งตัวเพราะมีพยัญชนะเหมือนกัน ๒ ตัว และลบ “ต” ตัวสุดท้ายออก เพิ่ม “ร” เข้ามา ปัจจุบันนิยมเขียนว่า สัญญานิมิต และในภาษาสันสกฤตยังมีอีก นิรมิต และ นิรมิตี^{๑๑๖} มีความหมายว่า สร้างหรือทำ ปัจจุบันนิยมเขียนว่า นิรมิต และ เนรมิต^{๑๑๗} หมายถึง บันดาลให้เป็นขึ้นมีขึ้น

๑๒. พระพุทธิเจ้า คำนี้มีรูปคำวิเคราะห์ได้ดังนี้

-พระ เป็นคำเขียนแบบไทย แผลงมาจากคำในภาษาบาลีและสันสกฤตว่า วร^{๑๑๘} ออกเสียงว่า วะระ ไทยแผลง “ว” เป็น “พ” พุดเร็ว ๆ ก็จะได้เสียงควบกล้ำจาก “พระระ” เป็น “พระ”

-พุทธิเจ้า” แยกออกเป็น ๒ คำ คือ พุทธิ และ เจ้า มีหลักวิเคราะห์ดังนี้

-พุทธิ ภาษาบาลีและสันสกฤตใช้ว่า พุทธ^{๑๑๙} ไทยเขียนเพิ่มสระอิเข้ามา คำว่า พุทธิเจ้า ใช้เป็นคำกราบบังคมทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้า และ ข้าพระพุทธเจ้า ก็มี

-เจ้า เป็นคำไทยโบราณ สันนิษฐานว่าเป็นคำของชาวไทยภาคเหนือ เป็นคำที่คนไทยหลายชาติพันธุ์ในภาคเหนือใช้กันมาแต่โบราณ แต่ออกเสียงว่า “จ้าว” มีความหมายว่า “พอง” เช่น หน้าเจ้าเท่ากับ หน้าพอง หมายถึง โกรธ ข้าวจ้าว เท่ากับ ข้าวพอง^{๑๒๐} ตรงกับความหมายไทยภาคกลางว่า ข้าวขึ้นน้ำ ส่วนคำว่า เจ้า ในความหมายของชาวไทยพายัพมีด้วยกัน ๓ ความหมาย คือ ๑. หมายถึง เจ้าผี ได้แก่ ผีเสื้อบ้าน หรือผีพระภูมิเจ้าที่^{๑๒๑} ความหมายที่ ๒. หมายถึง เจ้านาย, เจ้าของ และความหมายที่ ๓ หมายถึง คำรับ เช่น ขอรับ เจ้าข้า ไปแล้วเจ้า ไปแล้วขอรับ^{๑๒๒} ปัจจุบันไทยภาคกลางใช้คำว่า เจ้า ใน ๔ ความหมาย^{๑๒๓} คือ ๑) เป็นคำนาม หมายถึง ผู้เป็นใหญ่, ผู้เป็นหัวหน้า เช่น เจ้านคร ๒) เป็นคำสรรพนาม หมายถึง คำใช้แทนผู้ที่เราพูดด้วย สำหรับผู้ใหญ่พูดกับผู้น้อย เช่น เจ้ามานี้ ๓) เป็นคำนาม หมายถึง คำนำหน้าชื่อเพื่อแสดงว่าเป็นเชื้อสายเจ้านายฝ่ายเหนือ เช่น เจ้าดวงเดือน ๔) เป็นคำนาม หมายถึง ผู้ค้าขายสิ่งของสิ่งต่าง ๆ เช่น เจ้าผัก, เจ้าปลา และเป็นลักษณะนามหมายความว่า ราย เช่น มีผู้มาติดต่อ ๓ เจ้า

^{๑๑๕} จันทบูรินฤนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๗๖๔.

^{๑๑๖} เล่มเดียวกัน, หน้า ๔๑๔.

^{๑๑๗} ร้อยเอก หลวงบรรพรัตนรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๖๕๘.

^{๑๑๘} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๖๓๗.

^{๑๑๙} จันทบูรินฤนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๖๘๑.

^{๑๑๙} เล่มเดียวกัน, หน้า ๕๖๓.

^{๑๒๐} พระธรรมราชาวัตร (ฟู อุตตสีโว ป.๖). พจนานุกรมภาษาไทยพายัพ เป็นภาษาไทย. พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตสีโว) ณ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๑๖. มปท., หน้า ๔๔๗.

^{๑๒๑} เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๓๗.

^{๑๒๒} เล่มเดียวกัน, หน้า ๔๔๙.

^{๑๒๓} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๓๓๔ – ๓๓๗.

ส่วนคำว่า จ้าว มีความหมายไปทางจักร ๆ วงศ์ ๆ และหมายถึง ร่วน, ซุย, มีลักษณะอย่างเนื้อเฟือกต้มสุก และเรียกข้าวที่ไม่มียางเหนียวติดกันมากกว่า ข้าวเจ้า ปัจจุบันเขียนว่า ข้าวเจ้า^{๑๒๔} ไม่ใช่คำว่า จ้าวเลย

๑๓. พัทธกัลป์ ภาษาบาลีและสันสกฤตใช้ว่า ภทร^{๑๒๕} ส่วนคำ กลป^{๑๒๖} เป็นคำสันสกฤต ในภาษาบาลีใช้ว่า กปป^{๑๒๗} ปัจจุบันนิยมว่า ภทรกับ^{๑๒๘} หมายถึง กับอันเจริญ

๑๔. พะสุธารศ ภาษาบาลีและสันสกฤตใช้ว่า วสุนธรา, วสุธรา^{๑๒๙} และ รส^{๑๓๐} มีความหมายว่า รสแห่งแผ่นดินไทยเพลง “ว” เป็น “พ” แล้วใส่สระอะเข้ามา เพลง “ส” ที่ รส เป็น “ศ” บางทีก็มีการแปลง “ส” เป็น “ซ” เช่น สตรี^{๑๓๑} แปลงเป็น ษตรี

๑๕. ฉรรพราศ ภาษาบาลีและสันสกฤตใช้ว่า ฉนพ^{๑๓๒} และ ราศ^{๑๓๓} มีความหมายว่า ความกำหนดเพราะความพอใจ ไทยเขียนเพิ่ม ร หัน แทน น เป็นการพลิกแปลงรูปคำให้แปลก และเป็นการสร้างคำแบบไทย เมื่อรวมกันเขียนแบบบาลีว่า ฉนพราศ^{๑๓๔} เขียนแบบไทยว่า ฉนพราศะ

๑๖. อัศธรรม ภาษาสันสกฤตใช้ว่า อสทธรรม^{๑๓๕} ภาษาบาลีใช้ว่า อสทมม^{๑๓๖} ไทยเขียนเปลี่ยน “ส” เป็น “ศ” ลบ “ท” ออก เพิ่ม “ร” เข้ามาอีกหนึ่งตัว ปัจจุบันเขียนว่า อสัทธิธรรม หมายถึง ธรรมะที่ไม่แท้

๑๗. สัตตะพิธัตถน ภาษาบาลีใช้ว่า สดต^{๑๓๗} วิธ^{๑๓๘} และ รตถน^{๑๓๙} มีความหมายว่า แก้ว ๗ ประการ ไทยลบพยัญชนะ “ต” ที่มีรูปซ้ำกันออกหนึ่งตัว เพลง “ว” เป็น “พ” เขียนแบบบาลีเต็มศัพท์ว่า

^{๑๒๔}มดิชน. พจนานุกรมฉบับมดิชน. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มดิชน, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒๘.

^{๑๒๕}จันทบูรินฤนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๕๗๑.

^{๑๒๖}อ้างแล้ว.

^{๑๒๗}อ้างแล้ว.

^{๑๒๘}ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๘๖๖.

^{๑๒๙}จันทบูรินฤนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๖๘๖.

^{๑๓๐}เล่มเดียวกัน, หน้า ๖๔๗.

^{๑๓๑}ร้อยเอก หลวงบรรพรัตนรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๑๒๗๘.

^{๑๓๒}จันทบูรินฤนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๒๙๙.

^{๑๓๓}เล่มเดียวกัน, หน้า ๖๔๘.

^{๑๓๔}พันธุ์ ป. หลงสมบุญ. พจนานุกรมมคอ-ไทย. (กรุงเทพฯ : อักษรการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๖๘.

^{๑๓๕}จันทบูรินฤนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๙๙.

^{๑๓๖}เล่มเดียวกัน.

^{๑๓๗}อ้างแล้ว.

^{๑๓๘}ต.นาคะประทีป. อภิธานปทีปิกา และ อภิธานปทีปิกาสุจิ, หน้า ๘๐๖.

^{๑๓๙}เล่มเดียวกัน, หน้า ๗๔๕.

สตฺตฺรตน^{๑๔๐} ปัจจุบันนิยมเขียนเป็นคำแปลว่า รัตนะ ๗^{๑๔๑} ได้แก่ ๑.จักรรัตนะ ๒.หัตถิรัตนะ ๓.อัสสรรัตนะ ๔.มณิรัตนะ ๕.อิติรัตนะ ๖.คหปติรัตนะ ๗.ปริณายกรัตนะ

๑๘. ชิวงคต ภาษาบาลีและสันสกฤตใช้ว่า ชีว^{๑๔๒} และ คต^{๑๔๓} แปลงนิคคหิตที่ ว เป็น ง พยัญชนะที่สุด ก วรรณ ในที่นี้มี “ค” ตามหลัง ชิวงคต คำนี้ตามรูปศัพท์แปลว่า ถึงซึ่งชีวิต หมายถึง ได้ชีวิต เท่ากับมีชีวิต ถ้าใช้ในความหมายว่า “ตาย” จะใช้คำว่า ทิวงคต^{๑๔๔} ตามรูปศัพท์แปลว่า ไปสู่สวรรค์

๑๙. ไมตรีจิต ภาษาสันสกฤตใช้ว่า ไมตรี คำนี้เป็นคำนาม อี การ์นต์ สตรีลิงค์ นำมาใช้ใน ภาษาไทยโดยยังไม่แจกวิภक्ति คงรูปเดิมเป็น ไมตรี^{๑๔๕} แต่ในกฎหมายตราสามดวงลากเสียงยาวเพิ่มไม้โทที่ “ไม” เป็น ไมตรี ในภาษาบาลีใช้ว่า เมตตา^{๑๔๖} ส่วนคำว่า จิตร มาจากภาษาสันสกฤตว่า จิตฺ^{๑๔๗} ภาษาบาลีใช้ว่า จิตฺ^{๑๔๘} ปัจจุบันนิยมเขียนว่า ไมตรีจิต^{๑๔๙} หมายถึง ความมีจิตใจเป็นมิตร

๒๐. สัมพันธ แผลงมาจากภาษาบาลีและสันสกฤตว่า สมพณฺธ^{๑๕๐} ไทยโบราณนิยมเขียน “สัม” เป็น “สำ” และเปลี่ยน “ธ” เป็น “ท” ตามความเคยชินของผู้เขียน ปัจจุบันนิยมเขียนว่า สัมพันธ^{๑๕๑} มีความหมายว่า ผูกพัน, เกี่ยวข้อง

๒๑. ราชสุรวงษ, ราชสุริวงษ ในภาษาสันสกฤตใช้ว่า ราช^{๑๕๒} สุร^{๑๕๓} วัศ^{๑๕๔} ภาษาบาลีใช้ว่า ราช^{๑๕๕} สุร^{๑๕๖} และ วัศ^{๑๕๗} คนไทยสมัยก่อนนิยมใช้ “ษ” มากกว่า “ศ” และ “ส” คำว่า ราชสุริวงษ เพิ่ม สระ อี เข้ามาที่ ร เพื่อให้เกิดไพเราะขึ้นตามค่านิยมของคนไทยสมัยนั้น

^{๑๔๐} พันตรี ป. หลงสมบุญ. พจนานุกรมมคอ-ไทย, หน้า ๖๙๗.

^{๑๔๑} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๙๘๘.

^{๑๔๒} จันทบูรินฤนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๓๑๔.

^{๑๔๓} เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๖๓.

^{๑๔๔} พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี ป.ธ.๙). พจนานุกรมไทย-บาลี. (กรุงเทพมหานคร : บจก.ปัญญามิตร การพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๓๑๑.

^{๑๔๕} จำลอง สารพัดนึก. อิทธิพลของสันสกฤตอันมีต่อภาษาไทย, งานวิจัยโดยทุนอุดหนุนการวิจัยปี ๒๕๑๖ ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ.๒๕๑๗, หน้า ๘๐.

^{๑๔๖} จันทบูรินฤนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๖๒๖.

^{๑๔๗} ร้อยเอก หลวงบรรพรัตนรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๔๐๖.

^{๑๔๘} จันทบูรินฤนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๒๙๑.

^{๑๔๙} มติชน. พจนานุกรมฉบับมติชน, หน้า ๗๐๐.

^{๑๕๐} จันทบูรินฤนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๘๐๑.

^{๑๕๑} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๑๒๑๐.

^{๑๕๒} อ่างแล้ว.

^{๑๕๓} ร้อยเอก หลวงบรรพรัตนรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๑๒๕๖.

^{๑๕๔} เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๐๐๘.

^{๑๕๕} อ่างแล้ว.

^{๑๕๖} ต.นาคะประทีป. อภิธานปทีปิกา และ อภิธานปทีปิกาสูจิ, หน้า ๙๐๗.

๒๒. ศิริ คำนี้ถือเป็นคำไทยที่คิดขึ้นมาด้วยการผสมผสานจากคำบาลีและสันสกฤต ภาษาบาลีใช้ว่า สิริ^{๑๕๘} ภาษาสันสกฤตใช้ว่า ศรี^{๑๕๙} ไทยนำ “ศ” มาจากสันสกฤต และนำ อิริ มาจากบาลี รสสะ อี ให้เป็น อี จึงได้รูปใหม่แบบไทยว่า ศิริ ปัจจุบันนิยมเขียนว่า สิริ^{๑๖๐} มีความหมายว่าเป็นมงคล

๒๓. ๒๔. อรรฐสมบัติ มีความหมายว่า สมบัติ ๘ ภาษาบาลีใช้ว่า อฏฐ^{๑๖๑} และ สมบัติ^{๑๖๒} ภาษาสันสกฤตใช้ว่า อษฏ^{๑๖๓} และ สมบัติ^{๑๖๔} คนไทยสมัยนั้นได้คิดประดิษฐ์คำว่า อรรฐขึ้นมาใช้ใหม่ จะว่าแผลงบาลีหรือสันสกฤตตรง ๆ ก็ไม่ใช่

๒๕. คนธรรพ, คนธัพ ภาษาบาลีใช้ว่า คนธพพ ภาษาสันสกฤตใช้ว่า คนธรวว, คนธรว^{๑๖๕} ไทยแผลงมาเป็น คนธรรพ หรือ คนธรรพ์ และคนธัพ ภาษาบาลีใช้ว่า คนธพพ^{๑๖๖} ปัจจุบันคำหลังนี้ไม่นิยมใช้แล้ว

๒๖. ภัทระระกุมาร และ ภัทระระดาบศ ภาษาสันสกฤตแยกศัพท์เป็น ภัทร^{๑๖๗} กุมาร^{๑๖๘} และ ภัทร ตาปส^{๑๖๙} มีความหมายว่า กุมารผู้เจริญ, ตาปสผู้เจริญ ในภาษาบาลีต่างจากสันสกฤตคำเดียวคือ ภัท^{๑๗๐} ไทยเขียนตามเสียงที่ได้ยิน คำว่า ภัทระ ก็เขียนเป็น ภัทระระ และคำว่า ตาปส ก็แผลง “ต” เป็น “ด” แผลง “ป” เป็น “บ” และแผลง “ส” เป็น “ศ” ได้รูปเป็น ดาบศ ปัจจุบันนิยมใช้ ดาบส^{๑๗๑} หมายถึง ผู้บำเพ็ญตบะ

๒๗. กาลกิริยา ภาษาบาลีใช้ว่า กาล^{๑๗๒} กิริยา^{๑๗๓} เมื่อนำมาสนธิกัน ลบนิคหิตที่ กาลิ ออก ได้รูปศัพท์เป็น กาลกิริยา หมายความว่า ความตาย^{๑๗๔} ตามรูปศัพท์บาลีแปล ฟังทำซึ่งกาละ

^{๑๕๗} เล่มเดียวกัน, หน้า ๗๗๑.

^{๑๕๘} จันทบูรินฤนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๘๓๓.

^{๑๕๙} เล่มเดียวกัน, หน้า ๘๓๔.

^{๑๖๐} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๑๒๓๖.

^{๑๖๑} จันทบูรินฤนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๒๐.

^{๑๖๒} เล่มเดียวกัน, หน้า ๗๙๒.

^{๑๖๓} ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๑๐๐.

^{๑๖๔} อ้างแล้ว.

^{๑๖๕} ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๓๓๙.

^{๑๖๖} พระธรรมกิตติวงศ์, ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑๘.

^{๑๖๗} ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๘๗๖.

^{๑๖๘} เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๗๓.

^{๑๖๙} เล่มเดียวกัน, หน้า ๔๙๐.

^{๑๗๐} ต.นาคะประทีป. อภิธานปฐพีปิกา และ อภิธานปฐพีปิกาสูจิ, หน้า ๖๗๒.

^{๑๗๑} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๔๓๐.

^{๑๗๒} พระยาปริยัติธรรมธาดา. พระบาฬีปิกรม. (พระนคร : โรงพิมพ์พิศาลบรรณินดี, ๒๕๕๙), หน้า ๔๒๖.

^{๑๗๓} เล่มเดียวกัน, หน้า ๔๓๙.

^{๑๗๔} เล่มเดียวกัน, หน้า ๔๒๖.

๒๘. เกทางคประกร น่าจะแผลมาจากคำภาษาสันสกฤตว่า เวทางคปรกรณ แยกเป็น เวท-องค สนธิคำกันเป็น เวทางค^{๑๗๕} และ ปรกรณ^{๑๗๖} ควรจะแผลง เวท เป็น เพท แต่ไทยกลับแผลงเป็น เกท ซึ่งตรงกับคำว่า เกท ในบาลีว่า แตก, สลาย^{๑๗๗} แต่คำว่า เกทางคประกร ในที่นี้มีความหมายว่า พระเวท คำว่า ประกร บาลีใช้เป็น ปกรณ^{๑๗๘} แปลว่า คัมภีร์, ตำรา ปัจจุบันนิยมเขียนว่า ปกรณ^{๑๗๙} เขียนตามบาลี

๒๙. อับประหยต แผลงมาจากภาษาสันสกฤตว่า อพยศ^{๑๘๐} หมายถึง ปราศจากยศ ไทยเขียนเป็นอักษรนำว่า อับ-ประ-หยต เพิ่ม “ร” ที่ ป ปัจจุบันนิยมเขียนว่า อพยศ, อพยศ^{๑๘๑} ใช้ในความหมายว่า เสื่อมเสียชื่อเสียง, นำอับอายขายหน้า

๓๐. อรรฐติกะมาติกา เป็นคำสมาสในภาษาบาลีว่า อัฐ^{๑๘๒} ติก^{๑๘๓} มาติกา^{๑๘๔} มีความหมายว่า แม่บทข้อละ ๓ มี ๘ ข้อ (เท่ากับ ๒๔ ข้อ) คำว่า อรรฐ ได้วิเคราะห์มาแล้วว่าเป็นคำที่เขียนขึ้นใหม่ให้เป็นแบบไทย จึงถือว่าเป็นคำไทยก็ได้

๓๑. บทภาชนะนี้ ภาษาบาลีใช้ว่า ปทภาชนีย^{๑๘๕} ไทยแผลง “ป” เป็น “บ” เขียนสระอะเต็มรูปที่ “ซ” และลบ “ย” ออก ปัจจุบันนิยมเขียนว่า บทภาชนีย^{๑๘๖} หมายถึง บทที่ตั้งไว้เพื่อขยายความ

๓๒. สันทโยบาท แยกวิเคราะห์ตามหลักภาษาบาลีว่ามาจาก สนธิ^{๑๘๗} และ อุปาท^{๑๘๘} ภาษาสันสกฤตมาจาก สนธิ และ อุตบาท^{๑๘๙} มีความหมายว่า เวลาตกเป็นที่ต่อ คือ เวลาอาทิตย์ตกเชื่อมต่อกับ

^{๑๗๕} ร้อยเอก หลวงบรรพรัตนรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๑๐๙๒.

^{๑๗๖} เล่มเดียวกัน, หน้า ๗๘๐.

^{๑๗๗} หลวงเทพรัตนานุศิษฐ์ (ทวี ธรรมธัช ป.๙). ธาตุอุปัติกิกา หรือ พจนานุกรมบาลี-ไทย. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๒๖๙.

^{๑๗๘} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และ ศ.พิเศษ ดร.จำลอง สารพัดนึก. พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๓๐๑.

^{๑๗๙} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๖๙๓.

^{๑๘๐} จำลอง สารพัดนึก. อิทธิพลของสันสกฤตอันมีต่อภาษาไทย, หน้า ๑๑๘.

^{๑๘๑} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๑๓๗๒.

^{๑๘๒} อ้างแล้ว.

^{๑๘๓} พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี ป.ธ.๙). พจนานุกรมไทย-บาลี, หน้า ๗๔๓.

^{๑๘๔} เล่มเดียวกัน, หน้า ๗๖๑.

^{๑๘๕} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และ ศ.พิเศษ ดร.จำลอง สารพัดนึก. พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๓๒๓.

^{๑๘๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ : บริษัท เอส.อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๗.

^{๑๘๗} จันทบูรินภณาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๗๗๘.

^{๑๘๘} เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๗๓.

^{๑๘๙} เล่มเดียวกัน.

ราตรี (ระหว่างเย็นกับค่ำ) เรียกอีกแบบว่า เวลาสนธยา หรือโพล้เพล้แบบไทยโบราณ แต่คำนี้ไทยเปลี่ยน “ธ” เป็น “ท” วิจารณ์ “อิ” เป็น “ย” พฤทธิ “อุ” เป็น “โอ” ลบ “ป” และ “ต” ที่ “อุ” แผลง “ป” เป็น “บ”

๓๓. นิตินิยาย ภาษาบาลีและสันสกฤตใช้ว่า “นีติ”^{๑๙๐} แปลว่า นำไปแล้ว อีกคำหนึ่งที่มีรูปคำใกล้เคียงกัน คือ “นีติ”^{๑๙๑} ใช้ในความหมายว่า แบบแผน, กฎหมาย, วิธีปกครอง เป็นต้น ส่วนคำว่า “นิยาย”^{๑๙๒} ไทยใช้ในความหมายว่า เรื่องที่แต่งขึ้น

๓๔. กรลาบันทมบรมสุข เป็นคำที่แผลงมาจากคำบาลีสันสกฤตและเขมร มีวิเคราะห์ศัพท์ดังนี้
- **กรลาบันทม** เป็นคำที่เขียนตามคำพูด ถ้าเขียนแบบภาษาปัจจุบันเป็น กลาบรรทมบรมสุข คำว่า กลา^{๑๙๓} เป็นภาษาบาลี มีความหมายว่า เสียว, ส่วน คำว่า บรรทม ไทยแผลงมาจากภาษาเขมรว่า ผุ^{๑๙๔} หมายถึง นอน คำว่า บรมสุข ทั้งบาลีและสันสกฤตใช้ว่า ปรม^{๑๙๕} และ สุข^{๑๙๖} ไทยแผลง “ส” เป็น “ศ”

๓๕. พระภักตร คำว่า ภักตร แผลงมาจากสันสกฤตว่า วฤต^{๑๙๗} ไทยแผลง “ว” เป็น “พ” มีรูปเป็น พักตร แต่ไทยสมัยโบราณนิยมใช้ “ภ” แทน “พ” ได้รูปเป็น ภักตร และ ภักตร์ ก็มี ปัจจุบันนิยมเขียนเป็น พักตร์^{๑๙๘} หมายถึง หน้า ใช้เป็นคำราชาศัพท์ว่า พระพักตร์

๓๖. บุรพทิศ ภาษาสันสกฤตใช้ว่า ปุร^{๑๙๙} และ ทิศ^{๒๐๐} ไทยเพิ่มเสียง “ร” เข้ามาอีกหนึ่งตัว แผลง “ว” เป็น “พ” ภาษาบาลีใช้ว่า ปุพพทิศ ปัจจุบันนิยมเขียนว่า บุรพทิศ^{๒๐๑} หมายถึง ทิศตะวันออก

๓๗. บิลันทนาถการะวิภูสิต ในภาษาบาลีใช้ว่า บิลันธ^{๒๐๒} อลงการ^{๒๐๓} วิภูสิต^{๒๐๔} หมายถึง การประดับ ตกแต่ง ไทยแผลง “ป” เป็น “บ” แผลง “ธ” เป็น “ท” สนธิ “อ” ที่ “น” กับ “อ” ที่ อลงการ เป็น “อา”

๓๘. รัชทายาธัจ มาจากทั้งภาษาบาลีและสันสกฤต วิเคราะห์รูปศัพท์ได้ดังนี้

^{๑๙๐} จันทปรีณญาณ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๔๒๕.

^{๑๙๑} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๖๙๓.

^{๑๙๒} เล่มเดียวกัน, หน้า ๖๓๙.

^{๑๙๓} พระธรรมกิตติวงศ์. ศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๑๕๕.

^{๑๙๔} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๖๕๑.

^{๑๙๕} จันทปรีณญาณ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๔๘๒.

^{๑๙๖} เล่มเดียวกัน, หน้า ๘๓๙.

^{๑๙๗} ร้อยเอก หลวงบรรพตวรรษ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๑๐๐๘.

^{๑๙๘} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๘๒๖.

^{๑๙๙} ร้อยเอก หลวงบรรพตวรรษ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๗๗๐.

^{๒๐๐} เล่มเดียวกัน, หน้า ๕๕๒.

^{๒๐๑} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๖๗๘.

^{๒๐๒} จันทปรีณญาณ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๕๓๑.

^{๒๐๓} เล่มเดียวกัน, หน้า ๙๑.

^{๒๐๔} เล่มเดียวกัน, หน้า ๗๑๓.

- **ริศหยา** รูปคำในสันสกฤตเป็น อิรัชยา^{๒๐๕} บาลีเป็น อิสสา^{๒๐๖} ไทยแผลงด้วยการตัด “อิ” หน้าคำ ออก ใส่ “อิ” ที่ “รุ” แผลง “ษ” เป็น “ศ” ใส่ “ห” นำ จึงได้รูปแบบไทยว่า ริศหยา ปัจจุบันเขียนเป็น ริชยา^{๒๐๗} มีความหมายว่า อาการที่ไม่อยากให้คนอื่นได้ดี

- **อาสัจ** แผลงจากสันสกฤตรูปเดิมเป็น อสตย^{๒๐๘} ถ้าเขียนเป็นบาลีได้รูปเป็น อสจย^{๒๐๙} ไทยยัดเสียง “อ” ให้ยาวด้วยกฎที่หะสระเป็น “อา” ถ้าแผลงจากสันสกฤตก็เปลี่ยน “ต” เป็น “จ” ลบ “ย” ทั้ง

๓๙. ปาปะภาวะเศศ คำว่า ปาปก^{๒๑๐} ภาษาบาลีและสันสกฤตใช้รูปศัพท์เดียวกัน ส่วนคำว่า อวเศศ ภาษาสันสกฤตใช้ว่า อวเศษ^{๒๑๑} ภาษาบาลีใช้ว่า อวเสส^{๒๑๒} มีความหมายว่า บาปที่ยังเหลืออยู่ สนิ อ ที่ ป กับ อ ที่ อว เป็น “อา” ไทยแผลง “ษ” คำหลังสุดเป็น “ศ”

คำไทยที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤตในพระธรรมสาตรยังมีอีกมาก แต่เป็นคำที่ไม่มีปัญหาในการตีความ ต่างกันเพียงเขียนรูปคำต่างไปจากรูปคำที่นิยมเขียนกันในปัจจุบันเท่านั้น นำมาเสนอด้วยการเปรียบเทียบให้เห็น ดังนี้

เขียนในพระธรรมสาตร	เขียนในปัจจุบัน	เขียนในพระธรรมสาตร	เขียนในปัจจุบัน
นมัสการ	นมัสการ	อาทิตย	อาทิตย์
โลกุตระ	โลกุตตระ, โลกุตระ	ปริยัติ, ปริยัต, ปริยัต	ปริยัติ
ปริมณฑล	ปริมณฑล	อัษฎาริยสงฆ	อัษฎาริยสงฆ์
อาริยสัปปุรุษ	อริยสัตบุรุษ	ปรณาม	ประณาม
สิริสวัสดิ์	สิริสวัสดิ์	ปราช, ปราชญ์	ปราชญ์
ปรการ	ประการ	สมุท	สมุทร
พระองค์	พระองค์	ทีสานุทิศ	ทิศานุทิศ
เสโมสร	สโมสร	เสวยราช	เสวยราชย์
มูรธาภิเศก	มูรธาภิเษก, มูรธาภิเษก	เอกะราช	เอกราช
ชะราภาพ	ชราภาพ	สิริราชราฐประโภก	สิริราชูปโภก
อะสงไชย	อสงไขย	พรหมโลกย์	พรหมโลก
ปฏิสันธิ	ปฏิสันธิ	สัตว	สัตว์
ปรารธนา	ปรารธนา	ปลาศนาการ	ปลาสนาการ
ครรรภ	ครรรภ	บิดามานดา	บิดามารดา
ประภูบัติ, ปรนินบัติ	ปฏิบัติ, ปรนินบัติ	เภทฤชี	เพศฤชี

^{๒๐๕} ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, หน้า ๑๔๗.

^{๒๐๖} ต.นาคะประทีป. อภิธานปทีปิกา และ อภิธานปทีปิกาสุจิ, หน้า ๒๘๕.

^{๒๐๗} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๑๐๐๔.

^{๒๐๘} จันทบุรินถนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, หน้า ๙๘.

^{๒๐๙} เล่มเดียวกัน.

^{๒๑๐} เล่มเดียวกัน, หน้า ๕๒๑.

^{๒๑๑} เล่มเดียวกัน, หน้า ๙๕

^{๒๑๒} เล่มเดียวกัน.

ปโรหิต	บุโรหิต	สการบูชา	สักการบูชา
อะคติ	อคติ	สังเวศ	สังเวช
กษัตริย์, กษัตริ	กษัตริย์	ลายลักษณ์อักษร	ลายลักษณ์อักษร
เบญจางคิกะศีล	เบญจางคิกศีล	อุสาหมะนะสีการะ	อุตสาหมนสีการะ
ประพฤติธรรม	ประพฤติธรรม	ทรรพ	ทรรพ์
ประเพณี	ประเพณี	ไสยาสน์	ไสยาสน์
ศรีพระทนต์	สีพระทนต์	เทพยดาผู้วิเสด	เทพยดาผู้วิเศษ
โอษฐ์	โอษฐ์	หญไทย, พระไทย	หญทัย, พระทัย
สถิตย	สถิต	อาศน	อาสน์
แพทย	แพทย์	สุริวงษ	สุริยวงศ์
บัณฑิตย	บัณฑิตย, บัณฑิต	ปัญญา	ปัญญา
ปราไสย	ปราศรัย	กระลาการ	ตระลาการ, ตูลาการ
สะติสัมปชัญญะ	สติสัมปชัญญะ	วิจารณ์ปัญา	วิจารณ์ปัญา
อนาประชาราษฎร	อาณาประชาราษฎร์	พงษาวดาล	พงษาวดาร
อุบัติเหตุ	อุบัติเหตุ	สงเขป	สังเขป
โจท	โจทก์, โจทย์	เกียรติยศแลโภคศรีสวัสดิ	เกียรติยศและโภคศรีสวัสดิ
พระจันทร์	พระจันทร์	วันกาลปักข	วันกาลปักข์, วันกาลปักษ์
ศุกปักข	ศุกลปักข์	กิจทุระ	กิจธุระ
อบายภูมิ	อบายภูมิ	รุธิระมั่งสะ	รุธิรมั่งสะ (เลือดเนื้อ)
องคไวยวะ	องคไวยวะ, องค์อไวยวะ, องคพายพ	อิศรภาพ, อิศระภาพ	อิศรภาพ
พิสุท	พิสุจน์	ผู้ญาณ, พญาณ, ภญาณ	พยาน
พิภากษา	พิภากษา	ลิขิต	ลิขิต
โลกามิส	โลกามิส	ศึกษา, สึกสา, ศึกสา	ศึกษา
พรรณนา	พรรณนา	สาษะคดี, ษาษคดี	สาษคดี, ษาษาคดี
มัธยม	มัธยม	อะคติธรรม	อคติธรรม
สงไสย	สงสัย	ทัณฑ	ทัณฑ์, ทัณฑะ
พินัย	พินัย	มรฎก	มรดก
ทาส	ทาส	อิกร	อิกรณ
ณรงสงคราม	ณรงค์สงคราม	กระบท	กบฏ, ขบถ
บัญญัติ, บรรณัติ, บันหยด	บัญญัติ	กระเสียนอายุศม์	เกษียนอายุ
อุทร	อุทรณ	อายุการ, ไอยการ	อัยการ
เสวตฉัตร	เศวตฉัตร	วัดฐะประฏิบัติ	วัตรปฏิบัติ
ประสงค	ประสงค์	ขันทเสมา	ขันทสีมา, ขันทเสมา
อิทโลกย์	อิทโลก	ประระโลก	ปรโลก
ลาภะสะการ	ลาภสักการ	สีโหลก	โศลก
ฉันทาคะติ	ฉันทาคติ	ไนย	นัย
มูลกะติ	มูลคติ	พรหมธรรม	พรหมทัณฑ์

ปริโยสาร	ปริโยสาน	เหตุผล	เหตุผล
โมหันทการ	โมหันทการ	ปรสารถักุ	ปรสารถักุ
โมหาคะติ	โมหาคติ	สกลวงษอะภิชาติ	สกลวงศอภิชาติ
พระกรรม	พระกรรม	วะจี	วจี
โลกยบาลราสี	โลกยบาลราสี	รันตไทรย	รัตนตรัย
กะตัญญุตาสวามีภักติ	กตัญญุตาสวามีภักดี	โพธิญาณ	โพธิญาณ
ทุกข	ทุกข์	เกษมสาร	เกษมศานต์

๕. สรุปลักษณะการใช้ภาษาในกฎหมายตราสามดวง

ลักษณะการใช้ภาษาในกฎหมายตราสามดวง มีวิธีเขียนและอ่านในต้นฉบับกฎหมายทั้ง ๒๗ ฉบับ ไม่เหมือนกันทั้งหมด ในที่นี้จะสรุปออกเป็นแนวทางเพื่อศึกษาต่อไปนี้ ดังนี้

๑. ตัวอักษร ในส่วนที่เป็นคาถาอ้างอิงถึงภาษาบาลีจะเขียนด้วยอักษรขอม ส่วนการอธิบายความ ตัวกฎหมายจะใช้ตัวอักษรไทย ถ้ามีการอ้างอิงภาษาบาลีก็จะมีเขียนในทำนองแปลยกศัพท์ คือ นำคำบาลี มาตั้งแล้วอธิบายเนื้อความเป็นภาษาไทย ลักษณะการแปลก็มีทั้งแปลเฉพาะคำบาลีเป็นภาษาไทยเฉพาะ คำศัพท์บาลีที่ยกมาอ้างนั้น หรือบางทีก็แปลโดยขยายความออกไปมากกว่าคำศัพท์บาลีที่ยกมา

๒. วิธีเขียนตัวอักษร ในสมัยนั้นยังไม่มีหลักการเขียนภาษาไทยให้เป็นแบบแผนเดียวกัน ขึ้นอยู่กับความรู้และความเคยชินของผู้เขียนเป็นเกณฑ์^{๒๑๓} พอสรุปได้ดังนี้

๒.๑ เขียนสระอะ (ประวิสรรชนีย์) มี ๒ ลักษณะ คือ ใช้แต่ตัวพยัญชนะไม่ต้องใส่สระอะก็มี หรือจะใส่สระอะต่อท้ายพยัญชนะก็มี เช่น จะ เขียนว่า จะ ก็มี จ ก็มี แต่เวลาอ่านต้องอ่านว่า จะ เหมือนกัน

๒.๒ เขียนพยัญชนะลอยท้ายคำ ไม่ต้องใส่การันต์และไม่ต้องอ่านออกเสียงสระอะ เช่น

ราชสีห อ่านว่า ราช-ชะ-สี

ทุกข อ่านว่า ทุก

ทรัพย์ อ่านว่า ซับ

บาญชีย อ่านว่า บาน-ชี เป็นต้น

บางคำก็มีการใส่การันต์เข้ามากำกับ เช่น กำม์ องค์ เป็นต้น แต่มีน้อยมาก และบางทีคำเดียวกันเขียนไม่ใส่การันต์ อ่านออกเสียง อะ และไม่ต้องอ่านออกเสียง อะ เช่น อาลักษณ์ (อ่านว่า อา-ลัก) อาลักษณ์รับฟ้อง (อ่านว่า อา-ลัก-สะ-นะ-รับ-ฟ้อง)

๒.๓ จ สะกด ต้องใส่การันต์ (จ) เพื่อเป็นการเน้นไม่ต้องอ่านออกเสียง จะ ทำหน้าที่เพียงแค่ ตัวสะกด เช่น เสด็จ เท็จ ตำรวจ สมเด็จ เบตเสร็จ อำนาจ อาจ เป็นต้น แต่ผู้เขียนบางท่านก็ไม่เขียนใส่ การันต์ที่ จ เช่น ตำรวจ เทจ อาจ และบางท่านอาจยกย้ายไปเขียนอย่างอื่นโดยไม่ใช้ จ เป็นตัวสะกด เช่น เทด เทษ เป็นต้น

^{๒๑๓}วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. ภาษาไทยในกฎหมายตราสามดวง, (กรุงเทพ ฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สาม ฤดา, ๒๕๕๐), หน้า ๒๒ – ๔๖.

๒.๔ การใช้ไม้ไต่คู้ ในกฎหมายตราสามดวงไม่นิยมใช้ไม้ไต่คู้ เช่น เปน เหน เจบ เลก เหลก เดก เลบ เรว บำเพง บำเพญ เตม เจด เปด เกบ ฯลฯ

๒.๕ ลดพยัญชนะตัวเหมือนกันหรือเสียงซ้ำกัน คำใดที่มีพยัญชนะตัวซ้ำกันติดกัน นิยมเขียนลดตัวซ้ำกันออกไปหนึ่งตัว เช่น ปัญญา สัญญา อภิญญา สุกะปักกะ นัตา ฯลฯ

๒.๖ ใช้วิสรรคะ (ˊ) เป็นสัญลักษณ์เสียงต้นลมออกจากคอในภาษาสันสกฤต จะมีเสียงคล้าย ห, ฮะ ติดมาด้วย นิยมตามหลังสระ อะ อิ อุ สัญลักษณ์นี้เมื่อเขียนในภาษาไทยนิยมใช้ ะ แทนวิสรรคะ ในกฎหมายตราสามดวงก็มีคำลักษณะนี้เหมือนกัน เช่น ตริระ คำริระ พัสตุระ ตรุระ ละ ระ พยุระ ฯลฯ เวลาอ่านออกเสียงก็อ่านออกเสียงแบบไทย ไม่ต้องปล่อยเสียง อิ สุ ออกมา อ่านแบบธรรมดาตามความนิยมของไทย เช่น ตริระ ก็อ่าน ตริ เป็นต้น

๒.๗ เสียงเสริม มีปรากฏการใช้เสียงเสริมโดยไม่มีความหมายอะไรเข้ามา ๒ เสียง คือ นิ และ ห เช่น สำนักนิ ฟ่านักนิ สนุกนิ บำเรอห ต่อมาได้ใส่การันต์กำกับไว้เพื่อไม่ให้ออกเสียง เป็น สนุกน์ บำเรอห์ ดำริห์

๓. เสียงหนักและซ้อนเสียง คนไทยไม่นิยมเสียงเบาที่เรียกว่าเสียงลหุ คำใดที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต ถ้าเป็นเสียงเบาก็จะแผลงให้มีเสียงหนักที่เรียกว่าเสียงครุ เพื่อให้สะดวกกับปากคนไทย โดยมากจะซ้อนเสียงพยัญชนะคำเหมือนกัน หรือในวรรคเดียวกันเข้ามา เช่น

กรรณา เขียนเป็น กรรณนา (กัน-ร-นา) บางทีเขียนเป็น กรัรณา หรือ กรัรณนา ก็มี

พิธิ เขียนเป็น พิทธิ

นที เขียนเป็น นัทธิ, นัตี

สุนัข เขียนเป็น สุนักข์

มุขมนตรี เขียนเป็น มุขมณตรี

ปฏิสเทธ เขียนเป็น ปัติเสท, ปัติเสด

ลิขิต เขียนเป็น ลิกขิต ฯลฯ

๔. ลดเสียงหนักให้เป็นเสียงเบา บางคำที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤตเป็นเสียงหนัก คนไทยกลับทำให้เป็นเสียงเบาก็มี เช่น

อุตส่าห์ เขียนเป็น อุส่าห์

สักการบูชา เขียนเป็น สะการะบูชา, สการบูชา

ลามสักการ เขียนเป็น ลามะสะการ

อาณาประชาบาล เขียนเป็น อะนาประชาบาล

ทิวฐธรรม เขียนเป็น ทิฐะธรรม

นารายณ์ เขียนเป็น นราย, ฌราย

๕. สระเออ, สระเอือ สระทั้งสองเสียงนี้มีหลักการเขียนในสมัยโบราณดังนี้

สระเออ มีรูปคำที่เขียนคงตามรูปเดิม เช่น เทอญ เรอง แต่ปัจจุบันนี้นิยมเปลี่ยน อ เป็น อิ เช่น เชิด เทิด เปิด ในกฎหมายตราสามดวงเขียนเป็น อี ก็มี เช่น เกิด เล็ก เชิญ เงิน จำเริญ ประเสริฐ สรรเสริญ เติร ดำเนิน เป็ก เป็นต้น

สระเอื้อ ใช้ อี แทน อือ เช่น เดือน เดือด เมือง เหมือน ฝือก เชือก แต่ก็มีเขียนเหมือนปัจจุบันเหมือนกัน เช่น เดือน เป็นต้น แต่มีบางคำที่ใช้ สระเอื้อ เขียนแทนสระเอีย เช่น เมียโจร เป็นต้น

๖. ใช้ ห และ อ นำพยัญชนะ มีวิธีการใช้ดังนี้

- ห ใช้หน้าพยัญชนะเหมือนใช้แทน อ เช่น หย่า หยู่
- อ ใช้หน้าพยัญชนะต่างจากหลักการใช้ในปัจจุบัน เช่น น้ำยา เขียนเป็น น้ำอยา, แสนยาธิราช เขียนเป็น แสนอญาธิราช, หยิบ เขียนเป็น อหยิบ, หยุด เขียนเป็น อยุด, หล้า เขียนเป็น อล้า, ยั่ว เขียนเป็น อยั่ว
- สระ อือ ในกฎหมายตราสามดวงเขียนต่างปัจจุบัน โดยไม่ใส่ อ เคียง เช่น มือ เขียนเป็น มี, คือ เขียนเป็น คี, ชื่อ เขียนเป็น ซี, ลือ เขียนเป็น ลี, แหย่ง เขียนเป็น แอ่ยง,
- คำอื่น ๆ ที่แปลกจากปัจจุบันก็มี เช่น เย็น เขียนเป็น เอยน, ริชยา เขียนเป็น ริศทยา, ดำรัส เขียนเป็น ดำหรัส, หรือ เขียนเป็น หฤ

๗. ใช้พยัญชนะต่างจากปัจจุบัน เป็นการเขียนอย่างอิสระตามความเข้าใจและความถนัดของผู้เขียน มุ่งเน้นแค่ให้ตรงกับเสียงเท่านั้น คำเดียวกันอาจจะใช้ตัวประสมหรือตัวสะกดได้หลายอย่าง เช่น

- ภา, ภบ, ภอ ปัจจุบันเขียนเป็น พา, พบ, พอ
- ขา, ขอ, เขา, คอ ปัจจุบันเขียนเป็น ขา, ขอ, เขา, คอ
- พา, พ่อ, บาฬี ปัจจุบันเขียนเป็น ลา, ล่อ, บาลี
- ตรง, ถิ่น่ง, ถิ่น่ง, ธราบ ปัจจุบันเขียนเป็น ทรง, ที่นึ่ง, ทราบ

๘. ใช้สระต่างจากปัจจุบัน โดยมากจะสระโอ, สระไอ, สระออ, และสระอำ เช่น

- สระโอ, สระไอ เช่น ไฟ, ในย, พิไนย, พิไนย, สงไสย, หลไทย ฯลฯ
- สระออ เช่น ขนอร ปัจจุบันเขียน ขนอน, อากอร ปัจจุบันเขียนเป็น อากร, สาคร ปัจจุบันเขียนเป็น สาคร, ชุมภอร ปัจจุบันเขียนเป็น ชุมพร
- สระอำ เช่น อ้าม, อ้าม, ก้าม, ก้าม ปัจจุบันเขียนเป็น ธรรม, กรรม, ทำนูน ปัจจุบันเขียน ธรรมนูน

๙. ใช้อักษรหัน (อักษรเหมือน ๒ ตัวติดกัน) ใช้ในกรณีสระอะมีตัวสะกด เช่น

- จกก ปัจจุบันเขียนเป็น จัก
- ดง ปัจจุบันเขียนเป็น ดัง
- ทง ปัจจุบันเขียนเป็น ทัง
- ทัง ปัจจุบันเขียนเป็น ทัง
- บง ปัจจุบันเขียนเป็น บัง

๑๐. คำว่า มิ (ไม่), มี นิยมเขียนมี หน้า เช่น หมิ, หมิ

๑๑. อักษรนำ ฉ, ถ, ส ออกเสียงและเขียนผสมกันไป เช่น ฉนวน ใช้ สนวน, ฉลาด ใช้ ถลาด, สลาด, แฉล้ม ใช้ สะแฉล้ม, แสล้ม, โฉลก ใช้ ไสลก, ไสลก, ถลัน ใช้ สลัน, ฉลัน, สลาย ใช้ ฉลาย, ถลาย, ฉเลว ใช้ ฉเลว, ฉเลว

ภาษาไทยที่ยืมมาจากภาษาบาลีและสันสกฤตที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง ยังมีอีกจำนวนมาก ในเบื้องต้นนี้ได้ศึกษาเฉพาะในพระทำนูนและพระธรรมสารทเพียง ๒ ฉบับเท่านั้น ที่เหลืออีก ๒๖ ฉบับ

จักได้มีการศึกษาเชิงวิเคราะห์ต่อไป แม้แต่ภาษาอื่น ๆ ที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงก็น่ามีศึกษาเชิงวิเคราะห์ เพื่อรวบรวมเป็นองค์ความรู้ และจัดทำเป็นชุดความรู้เกี่ยวกับการใช้ความหมายของภาษาต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในภาษาไทย จักได้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในสาขาวิชาอื่น ๆ ได้เป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการกฤษฎีกา, สำนักงาน. “พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : พระบิดาแห่ง กฎหมายมหาชน (องค์ผู้ให้กำเนิดสถาบันที่ปรีชาราชการแผ่นดินและปฏิรูประบบกฎหมายไทย)” หนังสือ ๑๒๐ เค้นขิลออฟสเตตจากที่ปรีชาราชการแผ่นดินมาเป็นคณะกรรมการกฤษฎีกา พ.ศ. ๒๔๑๗-พ.ศ. ๒๕๓๗. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา ๒๕๔๗.
- จันทบุรินฤนาท, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.
- จำลอง สารพัดนึก, ดร. ไวยากรณ์สันสกฤต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- _____. อิทธิพลของสันสกฤตอันมีต่อภาษาไทย. งานวิจัยโดยทุนอุดหนุนการวิจัยปี ๒๕๑๖ ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๑๗.
- ต.นาคะประทีป. อภิธานปฐพีปิกา และ อภิธานปฐพีปิกาสูจิ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๙๐๗.
- ทองใบ แท่นมณี. พจนานุกรมพจนานุกรมหลายในกฎหมายสามตรา. เพชรบุรี : บริษัทเพชรภูมิการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๕.
- พระธรรมกิตติวงศ์. ศัพท์วิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๐.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์. พรีนติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖.
- พระธรรมราชานุวัตร (ฟู อุตตสีโว ป.๖). พจนานุกรมภาษาไทยพ่ายัพ เป็นภาษาไทย. พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตสีโว) ณ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๑๖. มปท.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี ป.ธ.๙). พจนานุกรมไทย-บาลี. กรุงเทพมหานคร : บจก.ปัญญามิตร การพิมพ์, ๒๕๕๙.
- พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๐๐.
- พระยาปริยัติธรรมธาดา. พระบาลีปิฎก. พระนคร : โรงพิมพ์พิศาลบรรณินดี, ๒๔๕๙.
- พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และ ศ.พิเศษ ดร.จำลอง สารพัดนึก. พจนานุกรมบาลี-ไทย. กรุงเทพฯ : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๕๒.
- ร้อยเอก หลวงบวรบรรณรักษ์ (นิยม รักไทย). สันสกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน. กรุงเทพมหานคร : โสภณการพิมพ์, ๒๕๕๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน จัดพิมพ์ตามต้นฉบับหลวง เล่ม ๑ - ๒ จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ประภาศใช้กฎหมายตราสามดวง ครบ ๒๐๐ ปี และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐.

_____. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.

_____. พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยอยุธยา ลิลิตโองการแช่งน้ำ. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๐.

วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. ภาษาไทยในกฎหมายตราสามดวง. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดา, ๒๕๕๐.

หลวงเทพรัตนคุชัญญ์ (ทวี ธรรมธัช ป.๙). ธาตุบัญญัติปิกกา หรือ พจนานุกรมบาลี-ไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.